

Komplo Teorisi El Kitabı

Stephan Lewandowsky
John Cook

Yazarlar:

Stephan Lewandowsky, School of Psychological Science, University of Bristol,
School of Psychological Science, University of Western Australia ve
CSIRO Oceans and Atmosphere, Hobart, Tasmania, Avustralya

John Cook, Center for Climate Change Communication, George Mason University

Yayın tarihi Mart 2020.

Daha fazla bilgi edinmek için: <http://sks.to/conspiracy>

Grafik tasarım: Wendy Cook

Çeviri: Can Başaçek (Teyit)

Redaktör: Kansu Ekin Tanca (Teyit)

Son okuma: Serdar Başeğmez (Yalansavar), Gülin Çavuş (Teyit)

COST Action COMPACT (Comparative Analysis of Conspiracy Theories)'e teşekkürlerimizle.

Alıntı yaparken:

Lewandowsky, S., & Cook, J. (2020). *Kompo Teorisi El Kitabı*.

Erişim Adresi: <http://sks.to/conspiracy>

Gerçek komplolar ve komplo teorilerini ayırt etmek

Dünya üzerinde gerçek komplolar vardır. Volkswagen, kendi dizel motorlarının emisyon testlerinde hile yapmak için komplo kurmuştu. ABD Ulusal Güvenlik Dairesi (NSA), sivil internet kullanıcılarını gizlice gözetlemişti. Tütün endüstrisi, sigara içmenin sağlığa zararlı etkileri konusunda halkı kandırmıştı. Bu komploları, endüstri içinden gelen belgeler, hükümet soruşturmaları veya ifşacılar sayesinde biliyoruz.

Öte yandan komplo teorileri, kesin bir kanıt olmamasına rağmen uzun süre devam etme eğilimi gösterir. Bu komplo teorileri, gerçeklerin izini sürmede güven vermeyen araçlar olan çeşitli düşünce örüntülerine dayanır. Komplo teorileri, kolayca yanlışlanabilen kanıtlara dayandığı halde bu durum, teorilerin yayılmasını engellemez. Örneğin, 11 Eylül saldırısının "içeriden destekli bir eylem" olduğuna dair yaygın inanç, olaydan sonra uzun yıllar devam etmiştir.¹ Benzer şekilde Amerikalıların büyük çoğunluğu, olayın üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen hükümetin, ABD Başkanı John F. Kennedy suikastinin üstünü örttüğüne inanmaktadır.²

Komplo teorileri topluma çeşitli şekillerde zarar vermektedir. Örneğin komplo teorilerine maruz kalmanın, insanların siyasete katılma veya karbon ayak izlerini küçültme isteklerini azalttığı ortaya çıkmıştır.³ Bu zararlı etkileri en aza indirmeyi amaçlayan Komplo Teorisi El Kitabı, komplo teorilerinin neden bu kadar popüler olduğunu anlamana yardımcı olmakta, komplo odaklı düşünmenin özelliklerini nasıl tespit edeceğinizi açıklamakta ve etkili çürütme stratejileri sunmaktadır.

Komplo teorileri kolayca yanlışlanabilen kanıtlara dayandığı halde bu durum, teorilerin yayılmasını engellemez.

Geleneksel Düşünme ve Komplo Odaklı Düşünme

Gerçek komplolar vardır, ancak bunların keşfedilmesinde komplo teorisyenlerinin yöntemleri nadiren işe yarar. Aksine, gerçek komplolar geleneksel düşünmeyle, yani mevcut kanıtları dikkatlice incelerken ve iç tutarlılığa bağlı kalırken resmi anlatılara karşı gösterilen sağlıklı düzeyde şüphecilikle ortaya çıkarılmaktadır.⁴ Buna karşın komplo odaklı düşünme, teoriye uymayan tüm bilgilere karşı aşırı şüphecilik, tercih edilen teoriyi destekleyen kanıtları büyütür ve tutarsızlık olarak tanımlanabilir.

Geleneksel Düşünme	Komplo Odaklı Düşünme
Sağlıklı şüphecilik	Ağır basan şüphe
Kanıtlara duyarlılık	Kanıtlara duyarsız
Tutarlılık için çaba göstermek	Çelişki

Gerçek komplo	Hayali komplo
---------------	---------------

Kompo teorileri neden bu kadar popöler?

İnsanların kompo teorilerine inanmasının ve bunları paylaşmasının arkasında birçok neden vardır.⁵

Güçsüz veya savunmasız hisseden insanların kompo teorilerini destekleme ve yayma olasılığı daha yüksektir.

Güçsüzlük hissi

Güçsüz veya savunmasız hisseden insanların kompo teorilerini destekleme ve yayma olasılığı daha yüksektir.⁶ Bu durum, çevrimiçi forumlarda incelendiğinde insanların tehdit düzeyi algısı ile kompo teorileri ileri sürmeleri arasında güçlü bir ilişki olduğu gözlenmiştir.⁷

Olası görünmeyen olayları açıklamak

Aynı nedenden ötürü insanlar, gerçekleşmesi mümkün görünmeyen olaylar için kompo odaklı açıklamalar ileri sürme eğilimindedirler.¹⁰ Kompo teorileri, insanların belirsizlikle başa çıkmalarına yardımcı olmak için bir savunma mekanizması işlevi görmektedir.

Tehditlerle başa çıkmak

Kompo teorileri, insanların bir dizi komplocuyu suçlamaya odaklanarak, kendilerini tehdit eden olaylarla başa çıkmalarını sağlar.⁸ İnsanlar "büyük" olayların (örneğin Prenses Diana'nın ölümü) sıradan bir nedene sahip olabileceğini (sarhoşken araba kullanılması) kabul etmekte zorlanır. Kompo teorileri, "büyük" olayların arkasında büyük nedenler bulma ihtiyacını giderir; örneğin MI5'in Prenses Diana'ya suikast düzenlendiği kompo teorisi gibi.⁹

Ana akım siyasi görüşe karşı çıkmak

Kompo teorileri genellikle ana akım siyasi açıklamalara karşı çıkmaktadır.¹¹ Kompo odaklı düşünen gruplar genellikle azınlık statüsünde olduklarını iddia etmek için bu tür anlatıları kullanırlar.

Sosyal medya kompo teorilerine büyüteç tutar

Sosyal medya, herhangi bir bireyin ana akım medyanın ulaşabileceği kadar çok insana erişme potansiyeline sahip olduğu bir dünya yarattı.¹² Geleneksel eşik beklilerinin eksikliği, yanlış bilgilerin internette doğru bilgilerden daha çok ve daha hızlı yayılmasının nedenlerinden biridir¹³, ve bu yayılmadan genellikle sahte hesaplar veya "botlar" sorumludur.¹⁴ Benzer şekilde, kompo teorilerini tüketenlerin Facebook'ta kompo odaklı gönderileri "beğenmeye" ve paylaşmaya daha yatkın olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁵ Zika virüsü ile ilgili tweet'ler incelendiğinde, kompo teorilerini yayanların sayısının, bu teorileri çürütenlere oranla iki kat fazla olduğu ortaya koyulmuştur.¹⁶

Kompo teorileri nasıl zarar verir

Bir kompo teorisine yalnızca maruz kalmak bile, kompo teorisine inanmayan insanlar için olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.^{3,17,18,19,20,21} Örneğin, yapılan araştırmalarda işsizlik verilerinin siyasi amaçlarla manipüle edildiğine dair bir kompo teorisine maruz kalmanın, kamu hizmetlerine ve devlet kurumlarına, ve hatta kompo iddiaları ile ilişkili olmayan okullar ve Amerika Gıda ve İlaç Dairesi gibi kuruluşlara duyulan güveni azalttığı ortaya çıkmıştır.¹⁷

Taktiksel amaç güden kompo teorileri

Kompo teorileri, her zaman gerçekten sahip olunan yanlış inançlar sonucu ortaya çıkmaz. Stratejik veya siyasi nedenlerle, kasıtlı olarak kurgulanabilmekte veya güçlendirilebilmektedir. Örneğin Rus hükümetinin, son zamanlarda Batı'da çeşitli siyasi kompo teorilerinin yayılmasına katkıda bulunduğuna dair kanıtlar olduğu bilinmektedir.^{22,23}

Kompo teorileri, uygun bulunmayan kanaatlere varılmasından kaçınmak için retorik bir araç olarak kullanılabilir. İklim değişikliğini inkar eden söylemler bilerek tutarsız bir şekilde kurgulanabilir. Örneğin iklim inkarcıları hem sıcaklığın kesin şekilde ölçülemeyeceğini, hem de küresel sıcaklığın azaldığını aynı anda iddia edebilirler.²⁴ Kompo odaklı düşünmenin özelliklerinden biri olan bu tür tutarsızlıklar, iklim değişikliği inkarcılarını daha akılcı göstermez; aksine inkarcı söylemler, insanların bilimsel kanıtların gücü hakkındaki algılaşmalarını zayıflatarak iklim değişikliğine yönelik adımlar atmaya geciktirmeyi amaçlayan, etkili bir siyasi stratejidir.

Benzer şekilde insanlar, siyasi ideolojileri onları bunu yapmaya zorladığında, bilimsel bir fikir birliğini savuşturmak için bilim insanlarını içeren bir komploya yönelirler; ancak bilimsel fikir birliği siyasi görüşleriyle alakalı olmadığında bunu yapmazlar.²⁵

Kompo teorileri, uygun bulunmayan kanaatlere varılmasından kaçınmak için retorik bir araç olarak kullanılabilir.

İklim değişikliği inkarı ve kompo odaklı düşünme

İnsanların küresel ısınmaya neden olduğuna dair bilimsel fikir birliğini reddetmek, genellikle bilimsel kanıtları dikkatli bir şekilde değerlendirmekten ziyade kompo odaklı düşünmenin bir sonucudur.²⁶ İklim değişikliğini inkar edenlere iklim değişikliği hakkında bilgi sunulduğunda, tepkileri genellikle kompo odaklı olur.²⁷ Ancak, iklim değişikliğini inkar etmek yalnızca iklim temalı kompo teorileri ile ilişkili değildir; iklim bilimini reddeden insanların diğer konulardaki kompo teorilerini destekleme olasılıkları da daha yüksektir.²⁸

Smith & Leiserowitz, 2012

CONSPIR: Komplodaki düşünmenin yedi özelliği

Komplodaki düşünmenin yedi özelliği²⁹ vardır. **CONSPIR** (ç.n: "Conspir" İngilizcedeki conspiracy, yani komplodaki düşünmenin başıdır. Aşağıdaki maddelerin İngilizce karşılıkları akılda kalması için akrostiş olarak kurgulanmıştır. Sözcükler arka arkaya sıralandığında CONSPIR kelimesi çıkmaktadır.):

C	O	N	S	P	I	R
Contradictory	Overriding suspicion	Nefarious Intent	Something Must Be Wrong	Persecuted Victim	Immune to Evidence	Re-interpreting Randomness
						
Çelişkili	Ağır basan şüphe	Kötü niyet	Bir şeyler yanlış olmalı	Zulüm gören kurban	Kanıtlara bağışıklık	Rastgeleliği yeniden yorumlama

Çelişkili

Komplodaki teorisyenleri birbiriyle çelişen birden fazla görüşe inanabilir. Örneğin, Prenses Diana'nın cinayete kurban gittiğini düşünen bir kişi aynı anda kendi ölümünü tezgahladığına da inanabilir.³⁰ Çünkü teorisyenlerin "resmi" anlatıyı inkar etme kararlılığı o kadar mutlak ki inanç sistemlerinin tutarlı olup olmaması önemli değildir.

Ağır basan şüphe

Komplodaki düşünme, resmi anlatıya karşı nihilist derecede şüphecilik içermektedir.³¹ Bu aşırı şüphe, komplodaki teorisyene uymayan herhangi bir şeye inanmayı engellemez.

Kötü niyet

Herhangi bir komplodaki iddiasının ardındaki motivasyonun her zaman kötü niyet olduğu varsayılmaktadır.³¹ Komplodaki teorileri, asla iddia edilen komplocuların iyi niyetli motivasyonlara sahip olduğunu öne sürmez.

Bir şeyler yanlış olmalı

Her ne kadar komplo teorisyenleri savunulamaz hale gelen bazı fikirlerini terk edebilseler de bu düzeltmeler "bir şeylerin yanlış olması gerektiğine" ve resmi anlatının aldatmaya dayandığına dair genel sonuçları değiştirmez.^{24,30}

Zulüm gören kurban

Komplo teorisyenleri kendilerini organize zulmün kurbanı olarak algılar ve bu şekilde sunarlar.²⁹ Aynı zamanda kendilerini kötü niyetli komplocularla savaşan cesur muhalifler olarak görürler. Komplo odaklı düşünme, aynı anda kurban ve kahraman olma algısını barındırır.

Kanıtlara bağışıklık

Komplo teorileri, tabiatları gereği öz korumalıdırlar. Yani bir teorinin karşısında yer alan kanıtlar, komplo teorilerinin kendisi tarafından üretilmiş gibi yorumlanır.^{31,32,33} Dolayısıyla bir komplo teorinin aksi yöndeki kanıtları ne kadar güçlüyse komplocuların da insanları, olayların kendi versiyonlarına inandırmak istemesi o kadar olasıdır. Örneğin FBI'nın, hassas bilgiler için kişisel e-postasını kullanmakla suçlanan bir siyasetçiyi aklamaması, aynı zamanda o siyasetçiyi korumak için komplo teorilerinin içinde olduğunu gösterir.

Rastgeleliği yeniden yorumlama

Komplo odaklı düşünmede bulunan baskın şüphe, genellikle hiçbir şeyin tesadüfen gerçekleşmediği inancına yol açmaktadır.³⁴ Örneğin 11 Eylül saldırılarından sonra Pentagon'daki pencerelerin sağlam kalması gibi küçük rastgele olaylar, saldırının komplo teorilerinden kaynaklandığı şeklinde yeniden yorumlanmakta (çünkü bir uçak Pentagon'a çarptıysa tüm pencerelerin paramparça olması gerekiyordu³⁵) ve daha geniş, birbiriyle ilişkili bir örüntüye bağlanmaktadır.

Komplo teorilerinin öz korumalı doğası, bir teoriyi çürüten herhangi bir kanıtın, komploya dair daha fazla kanıt olarak yorumlanabileceği anlamına gelmektedir. Bu da iletişim çabalarının farklı hedef kitleler arasında net ayrımlar yapması gerektiği anlamına gelir. Komplo teorisyenleri, kanıtları ters bir şekilde yeniden yorumluyorsa kanıtları önemseyenlere karşı farklı bir strateji gerekir. Devam eden sayfalarda önce genele, sonra da özellikle komplo teorisyenlerine yönelik iletişim stratejilerine yer verilmektedir.

İnsanları komplo teorilerine karşı korumak

Komplo teorilerinin yayılımını azaltmak

Bir dirhem önlem bin tedaviye bedel. Bu nedenle çabalar, komplo teorilerinin yayılımını engelleyerek veya yavaşlatarak insanları bu teorilere maruz kalmaktan korumaya odaklanmalıdır. Örneğin Facebook'ta komplo teorisi içeren ve iklim değişikliğini reddeden bir gönderinin paylaşım oranı, insanları, paylaşmadan önce içerik hakkında dört soru sormaya teşvik eden basit bir müdahaleyle azaltılmıştır:³⁶

Haberi yayınlayan haber kuruluşunu biliyor muyum?

Gönderideki bilgiler inandırıcı görünüyor mu?

Gönderi, profesyonel bir haber kuruluşundan beklediğim tarzda mı yazılmış?

Gönderinin siyasi bir motivasyonu var mı?

Komplonun yayılımını önleme çabaları başarısız olduğunda, iletişimciler komplo teorilerinin etkisini azaltan stratejilere başvurmalıdırlar.

Önceden çürütme

Eğer insanlar önceden yanlış yönlendirilebileceklerinin farkında olurlarsa komplo odaklı iletilere karşı direnç geliştirebilmektedirler. Bu sürece aşılama veya önceden çürütme denir. Aşılamanın iki unsuru vardır: Yanlış yönlendirme hakkında önceden yapılacak açık bir uyarı ve yanlış bilginin argümanlarını çürütmek. Aşı karşıtı komplo teorilerini önceden çürütmenin, sonradan çürütmeden daha etkili olduğu ortaya koyulmuştur.³⁷

11 Eylül komplo teorisini önceden çürütmede hem gerçek bilgiye, hem de mantığa dayalı aşılama başarılı olmuştu.³⁸ Bu, komplo odaklı düşünmenin yedi özelliği de göz önüne alındığında, mantığa dayalı önceden çürütmenin umut vaad ettiğini göstermektedir. İnsanlar komplo teorilerinin içindeki hatalı akıl yürütmenin farkında olurlarsa, bu tür teorilere karşı daha az yatkın olabilirler.

İnsanlar komplo teorilerinin içindeki hatalı akıl yürütmelerin farkında olurlarsa bu tür teorilere karşı daha az yatkın olabilirler.

Çürütme

Komple teorilerini çürütmenin çeşitli yolları vardır. Bunların bazılarının, üniversite öğrencileri veya genel halk gibi, komple teorilerini desteklemesi muhtemel olmayan insanlarda etkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Gerçek bilgiye dayalı çürütme

Gerçek bilgiye dayalı çürütme, doğru bilgileri aktararak komple teorisinin yanlış olduğunu gösterir. Bu yaklaşımın, eski ABD Başkanı Obama'nın ABD dışında doğduğunu iddia eden "birther" komplosunun²¹ yanı sıra İsrail'in kuruluşundaki Filistinli göçüyle ilgili komple teorilerinin çürütülmesinde etkili olduğu ortaya koyulmuştur.³⁹

Kaynağa dayalı ve empatiye dayalı çürütme

Kaynağa dayalı çürütme, komple teorisyenlerinin güvenilirliğini azaltmaya çalışırken empatiye dayalı çürütme, komple teorilerinin hedef aldıklarına dikkat çeker. "Kertenkele insanlara" inananlarla dalga geçen kaynağa dayalı bir çürütmenin, gerçeklere dayalı bir çürütme kadar etkili olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık, anti semitik komple teorilerini çürütmek için, Yahudilerin bugün ilk Hristiyanlara uygulanan zulmün aynısıyla karşı karşıya olduğunu iddia eden empati temelli çürütme girişimi başarısız olmuştur.⁴¹

Mantiğa dayalı çürütme

Mantiğa dayalı çürütmeler, komple teorilerinde kullanılan yanıltıcı teknikleri veya hatalı akıl yürütmeleri açıklar. Aşı karşıtı komplolardaki mantıksal safsataların açıklanmasının, gerçeklere dayalı bir çürütmeyle aynı oranda etkili olduğu ortaya koyulmuştur: Örneğin çok sayıda aşı araştırmasının bağımsız, kamu tarafından finanse edilen bilim insanları tarafından yürütüldüğüne işaret etmek, ilaç endüstrisi hakkındaki komple teorilerinin etkisini azaltabilmektedir.⁴⁰

Teyitçilere yönlendiren bağlantılar

Yapılan bir çalışmada, gerçeğe benzeyen bir Facebook iletiminden teyit sitelerine yönlendirilen bağlantıların, ister algoritmik olarak, ister kullanıcılar tarafından oluşturulmuş olsun, Zika virüsünün genetiği değiştirilmiş sivrisinekler tarafından yayıldığına dair komple teorisini etkili bir şekilde çürüttüğü gösterilmiştir.⁴²

Bireyleri güçlendirmek

Kompleya yönelik düşünme, azalan kontrol ve algılanan tehdit duyguları ile ilişkilidir.^{6,7} İnsanlar bir durumun kontrolünü kaybettiklerinde hissettiklerinde komple teorilerine olan eğilimleri artar.⁴³ Öte yandan bunun tersi de geçerlidir. İnsanlar güçlü hissettiklerinde komple teorilerine karşı daha dirençli olmaktadır.

İnsanları "bilişsel olarak güçlendirmek" için çeşitli yollar vardır: Örneğin onları sezgilerine güvenmek yerine analitik düşünmeye teşvik etmek mümkündür.⁴⁴ İnsanların kontrol sezgisi uyarıldığı zaman (örneğin geçmişlerinde kontrol sahibi oldukları bir olayı hatırladıklarında) komple teorilerine yönelme olasılıkları daha düşüktür.⁴⁵ Vatandaşların daha güçlü hissetmesi, örneğin devlet tarafından yönlendirilen toplumsal kararların prosedürel adalet ilkelerini takip ettiği güveni verilerek sağlanabilir.⁴⁶ Prosedürel adalet, yetkililerin karar alma süreçlerini adil şekilde yürüttüğü algısıyla ilintilidir. İnsanlar, prosedürel adaletin işlediğine inanırlarsa bir kararın olumsuz sonuçlarını kabul ederler.^{47,48}

Bir komplo teorisyeni ile nasıl konuşulur?

Komplo teorilerini çürütmek genel kitleyi hedeflediğiniz zaman etkili olsa da komplo teorilerine inanan insanlara sesleniyorsanız çok daha zordur. Komplo teorisyenleri, inançlarını dışsal kanıtlara dayandırmaz. Bunun yerine her inanç, başka bir inanç için kanıt oluşturur.⁴⁹ Bunun sonucu olarak komplo teorisyenleri, Facebook'ta çürütmelerle karşılaştıklarında, yankı fanuslarındaki komplo odaklı içerikleri çok daha fazla beğenir ve bu içeriklere çok daha fazla yorum yapar; çürütme, komplo teorisiyle ilgili etkileşimleri arttırır.⁵⁰

Komplo teorisyenleri, sayıca az olmalarına rağmen, aynı zamanda büyük bir etkiye sahiptirler. Örneğin, Reddit'in "r/conspiracy" bölümündeki 2 milyondan fazla yorum incelendiğinde, kullanıcıların sadece yüzde 5'inin komplo odaklı düşünme sergilediği, fakat yorumların yüzde 64'ünün bu kullanıcı grubundan çıktığı tespit edilmiştir. En aktif yazar 896 bin 337 kelime yazmıştı, yani Yüzüklerin Efendisi üçlemesinin iki katı!⁵¹

Komplo teorileri, siyasi radikalizmin kaçınılmaz bir bileşenidir.^{52,53} Bu nedenle radikalleşmenin önlenmesi üzerine yapılan araştırmalar, komplo teorisyenleriyle nasıl iletişim kurulabileceğine dair faydalı bilgiler vermektedir.

Güvenilir elçiler

Radikal bir topluluğun eski üyelerinin oluşturduğu karşı mesajlar, başka kaynaklardan gelen mesajlara göre daha olumlu değerlendirilir ve daha uzun süre akılda kalır.⁵⁴

Empati gösterin

Yaklaşımlarınız empati göstermeye yönelik olmalı ve diğer tarafı anlamaya çalışmalısınız. Amaç komplo teorisyeninin açık fikirliliğini geliştirmek olduğundan, iletişim kuran kişiler örnek olmalıdır.⁵⁵

Eleştirel düşünmeyi takdir edin

Komplo teorisyenleri, kendilerini resmi anlatı tarafından aldatılamayan eleştirel düşünürler olarak algırlar. Bu algıyı, eleştirel düşünmenin önemini takdir ederek kendi menfaatinize çevirebilirsiniz. Daha sonra aynı yaklaşımı, komplo teorisini daha eleştirel incelemeye yöneltebilirsiniz.⁵⁶

Alay etmekten kaçının

Komplo teorisini agresif bir şekilde yıkmaya çalışmak, teoriyle alay etmek ya da sadece argümanı "kazanmaya" odaklanmak, otomatik olarak reddedilme riski taşır.⁵⁴ Bununla birlikte, alaycılığın genel kitlede işe yarıyor olduğunu unutmayın.⁴¹

Son uyarılar

Çürütmeye çalışmadan önce neyin hedeflendiğini inceleyin. ABD hükümetinin "komplo teorilerini" çürütme girişimlerinin, ağırlıklı olarak Müslüman ülkelerde defalarca geri teptiği görülmüştü. Örneğin 2003 işgalinden sonra Irak'ta kitle imha silahı bulunmamasının, Irak'ın gizleme geçmişine yorulması başarısız bir girişimdi. Daha verimli bir yaklaşım, Amerika'nın zayıf bir istihbaratı şışirdiğine odaklanmak olurdu.⁵⁷

Gerçek komploların var olduğunu hatırlamak da önemli. Ancak komplo odaklı düşünmenin temel özellikleri, gerçek komploları ortaya çıkarmak için verimli bir yol değildir. Aksine, gerçekte halkı aldatmaya yönelik girişimleri ortaya çıkarmak için sağlıklı şüphencilığe, kanıta ve tutarlılığa önem veren geleneksel düşünme gerekmektedir.

- 1 Laine, E. E., & Parakkal, R. (2017). National security, personal insecurity, and political conspiracies: The persistence of Americans' beliefs in 9/11 conspiracy theories. *IUP Journal of International Relations*, 11(3), 16–41.
- 2 CBS poll (2009). <https://www.cbsnews.com/news/cbs-poll-jfk-conspiracy-lives/>
- 3 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2013). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology*, 105, 35–56. doi:10.1111/bjop.12018
- 4 Lewandowsky, S., Lloyd, E. A., & Brophy, S. (2018). When THUNCGing Trumps thinking: What distant alternative worlds can tell us about the real world. *Argumenta*, 3, 217–231. doi:10.23811/52.arg2017.lew.llo.bro
- 5 Douglas, K., Sutton, R., Cichocka, A., Ang, J., Deravi, F., Uscinski, J., & Nefes, T. (2019). Why do people adopt conspiracy theories, how are they communicated, and what are their risks? Centre for Research; Evidence on Security Threats. Retrieved from <https://crestresearch.ac.uk/resources/conspiracy-theories-douglas-full-report/>
- 6 Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- 7 Nefes, T. S. (2014). Rationale of conspiracy theorizing: Who shot the president Chen Shui-bian? *Rationality and Society*, 26, 373–394. doi:10.1177/1043463113519069
- 8 Franks, B., Bangertner, A., & Bauer, M. W. (2013). Conspiracy theories as quasi-religious mentality: An integrated account from cognitive science, social representations theory, and frame theory. *Frontiers in Psychology*, 4. doi:10.3389/fpsyg.2013.00424
- 9 Leman, P. J., & Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9, 18–28.
- 10 Kovic, M., & Füchslin, T. (2018). Probability and conspiratorial thinking. *Applied Cognitive Psychology*, 32, 390–400. doi:10.1002/acp.3408
- 11 Sapountzis, A., & Conдор, S. (2013). Conspiracy accounts as intergroup theories: Challenging dominant understandings of social power and political legitimacy. *Political Psychology*, 34, 731–752. doi:10.1111/pops.12015
- 12 Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31, 211–36. doi:10.1257/jep.31.2.211
- 13 Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359, 1146–1151. doi:10.1126/science.aap9559
- 14 Shao, C., Ciampaglia, G. L., Varol, O., Yang, K.-C., Flammini, A., & Menczer, F. (2018). The spread of low-credibility content by social bots. *Nature Communications*, 9, 4787. doi:10.1038/s41467-018-06930-7
- 15 Bessi, A., Coletto, M., Devidescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G., & Quattrociocchi, W. (2015). Science vs conspiracy: Collective narratives in the age of misinformation. *PLOS ONE*, 10, e0118093. doi:10.1371/journal.pone.0118093
- 16 Wood, M. J. (2018). Propagating and debunking conspiracy theories on Twitter during the 2015–2016 Zika virus outbreak. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 485–490. doi:10.1089/cyber.2017.0669
- 17 Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories. *Political Behavior*, 37, 679–701. doi:10.1007/s11109-014-9287-z
- 18 Jolley, D., Meleady, R., & Douglas, K. M. (2019). Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups. *British Journal of Psychology*. doi:10.1111/bjop.12385
- 19 Raab, M. H., Auer, N., Ortlieb, S. A., & Carbon, C.-C. (2013). The Sarrazin effect: The presence of absurd statements in conspiracy theories makes canonical information less plausible. *Frontiers in Psychology*, 4, 453. doi:10.3389/fpsyg.2013.00453
- 20 van der Linden, S. (2015). The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories (about global warming) decreases pro-social behavior and science acceptance. *Personality and Individual Differences*, 87, 171–173. doi:10.1016/j.paid.2015.07.045
- 21 Warner, B. R., & Neville-Shepard, R. (2014). Echoes of a conspiracy: Birthers, truthers, and the cultivation of extremism. *Communication Quarterly*, 62, 1–17. doi:10.1080/01463373.2013.822407
- 22 Avramov, K. (2018). By another way of deception: The use of conspiracy theories as a foreign policy tool in the arsenal of the hybrid warfare. *Information & Security: An International Journal*, 39, 151–161. doi:10.11610/isij.3913
- 23 Yablokov, I. (2015). Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT). *Politics*, 35, 301–315. doi:10.1111/1467-9256.12097
- 24 Lewandowsky, S., Cook, J., & Lloyd, E. (2016). The "Alice in Wonderland" mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism. *Synthese*, 195, 175–196. doi:10.1007/s11229-016-1198-6
- 25 Lewandowsky, S. (2020). Hannah Arendt and the contemporary social construction of conspiracy theorists. Manuscript Submitted for Publication.
- 26 Uscinski, J. E., Douglas, K., & Lewandowsky, S. (2017). *Climate Change Conspiracy Theories*. Oxford Encyclopedia of Climate Change. doi:10.1093/acrefore/9780190228620.013.328
- 27 Smith, N., & Leiserowitz, A. (2012). The rise of global warming skepticism: Exploring affective image associations in the United States over time. *Risk Analysis: An International Journal*, 32(6), 1021–1032.
- 28 Lewandowsky, S., Gignac, G. E., & Oberauer, K. (2013). The role of conspiracist ideation and worldviews in predicting rejection of science. *PLOS ONE*, 8, e75637. doi:10.1371/journal.pone.0075637
- 29 Lewandowsky, S., Cook, J., Oberauer, K., Brophy, S., Lloyd, E. A., & Marriott, M. (2015). Recurrent fury: Conspiratorial discourse in the blogosphere triggered by research on the role of conspiracist ideation in climate denial. *Journal of Social and Political Psychology*, 3, 142–178. doi:10.1093/eurpub/ckn139
- 30 Wood, M. J., Douglas, K. M., & Sutton, R. M. (2012). Dead and alive: Beliefs in contradictory conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 3, 767–773. doi:10.1177/1948550611434786
- 31 Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. *The Journal of Philosophy*, 96, 109–126. doi:10.2307/2564659
- 32 Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of Prejudice*, 41, 45–60. doi:10.1080/00313220601118751
- 33 Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17, 202–227. doi:10.1111/j.1467-9760.2008.00325.x
- 34 Barkun, M. (2003). *A culture of conspiracy: Apocalyptic visions in contemporary America*. Berkeley, CA: University of California Press.
- 35 Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., & Furnham, A. (2010). Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. *Applied Cognitive Psychology*, 24(6), 749–761.
- 36 Lutzke, L., Drummond, C., Slovic, P., & Árvai, J. (2019). Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook. *Global Environmental Change*, 58, 101964. doi:10.1016/j.gloenvcha.2019.101964
- 37 Jolley, D., & Douglas, K. M. (2017). Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 459–469. doi:10.1111/jasp.12453
- 38 Banas, J. A., & Miller, G. (2013). Inducing resistance to conspiracy theory propaganda: Testing inoculation and metainoculation strategies. *Human Communication Research*, 39, 184–207. doi:10.1111/hcre.12000
- 39 Nyhan, B., & Zeitzoff, T. (2017). Fighting the past: Perceptions of control, historical misperceptions, and corrective information in the Israeli-Palestinian conflict. *Political Psychology*, 39, 611–630. doi:10.1111/pops.12449
- 40 Schmid, P., & Betsch, C. (2019). Effective strategies for rebutting science denialism in public discussions. *Nature Human Behavior*, 3, 931–939. doi:10.1038/s41562-019-0632-4
- 41 Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Böthe, B., & Roland-Lévy, C. (2016). Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525. doi:10.3389/fpsyg.2016.01525
- 42 Bode, L., & Vraga, E. K. (2018). See something, say something: Correction of global health misinformation on social media. *Health Communication*, 33, 1131–1140. doi:10.1080/10410236.2017.1331312
- 43 Whitson, J. A., & Galinsky, A. D. (2008). Lacking control increases illusory pattern perception. *Science*, 322, 115–117. doi:10.1126/science.1159845
- 44 Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133, 572–585. doi:10.1016/j.cognition.2014.08.006
- 45 van Prooijen, J., & Acker, M. (2015). The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753–761. doi:10.1002/acp.3161
- 46 van Prooijen, J.-W. (2018). Empowerment as a tool to reduce belief in conspiracy theories. In *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 432–442). Oxford University Press. doi:10.1093/os0/9780190844073.003.0030
- 47 Quintanilla, V. D., & Yontz, M. A. (2018). Human-Centered Civil Justice Design: Procedural Justice and Process Value Pluralism. *Tulsa L. Rev.*, 54, 113.
- 48 Tyler, T. R. (1987). Conditions leading to value-expressive effects in judgments of procedural justice: A test of four models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 333–344. doi:10.1037/0022-3514.52.2.333
- 49 Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 15, 731–742. doi:10.2307/3791630
- 50 Zollo, F., Bessi, A., Del Vicario, M., Scala, A., Caldarelli, G., Shekhtman, K., Havlin, S., Quattrociocchi, W. (2017). Debunking in a world of tribes. *PLOS ONE*, 12, e0181821. doi:10.1371/journal.pone.0181821
- 51 Klein, C., Clutton, P., & Polito, V. (2018). Topic modeling reveals distinct interests within an online conspiracy forum. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00189
- 52 Kundnani, A. (2012). Blind spot—security narratives and far-right violence. *Security and Human Rights*, 23, 129–146.
- 53 van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., & Pollet, T. V. (2015). Political extremism predicts belief in conspiracy theories. *Social Psychological and Personality Science*, 6, 570–578. doi:10.1177/1948550614567356
- 54 Schmitt, J. B., Rieger, D., Ernst, J., & Roth, H.-J. (2018). Critical media literacy and Islamist online propaganda: The feasibility, applicability and impact of three learning arrangements. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1–19. doi:10.4119/UNIBI/ijcv.642
- 55 Ponsot, A. S., Autixier, C., & Madriaza, P. (2018). Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners. *Journal for Deradicalization*, 1(6), 1–33.
- 56 Voogt, S. (2017). Countering far-right recruitment online: CAPE's practitioner experience. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12, 34–46. doi:10.1080/18335330.2016.1215510
- 57 Aistrophe, T. (2016). *Conspiracy theory and American foreign policy*. Manchester University Press. doi:10.7228/manchester/978019099199.001.0001

Komplo teorileri, olayları güçlü insanların gizli entrikaları olarak açıklamaya çalışır. Komplo teorileri genellikle kanıtlarla desteklenmese de bu durum, teorilerin yaygınlaşmasını engellemez. Komplo teorileri topluma çeşitli şekillerde zarar vermektedir. Komplo Teorisi El Kitabı, bu zararlı etkileri en aza indirmek için, komplo teorilerinin neden bu kadar popüler olduğunu anlamanıza yardımcı olmakta, komplo odaklı düşünmenin özelliklerini nasıl tespit edeceğinizi açıklamakta ve etkili çürütme stratejileri sunmaktadır.

